

K UDÁLOSTEM NA OPOČENSKU ZA NEVOLNICKÉHO POVSTÁNÍ ROKU 1775

O událostech roku 1775 v Čechách existuje již bohatá literatura. Přesto však soustavný průzkum archivního materiálu přinesl mnohé objevy, které mohou přinést rozšíření dosavadních znalostí. Průběh událostí onoho roku na Opočensku je znám dosud hlavně z pamětnic.¹⁾ Ve Státním ústředním archivu v Praze je v řádovém archivu kapucínů uložen fascikl spisů,²⁾ který se vztahuje k událostem v údobí nevolnického povstání na opočenském panství. Při bližším studiu tohoto materiálu však poznáme, že tyto spisy vlastně nepatří do uvedeného řádového archivu, protože nevznikly ani v kanceláři tehdejšího českomoravského provincialátu v Praze, ba ani tam nebyly předány z kanceláře kapucínského konventu v Opočně. Svědčí o tom četné znaky formální, jako adresy a titulatury, které ukazují na to, že příjemcem ani odesilatelem písemností nebyly jmenované kanceláře. Dále tomu nasvědčuje sám věcný obsah spisů. Ani provincialát, ani konvent nemohl dát popud k jejich vzniku: do jejich kompetence ani zájmu nespadlo např. přijímání nařízení ve věcech událostí mezi poddanými opočenského panství. Jako třetí důkaz toho, že tento fascikl nepochází z řádové kanceláře, jsou původní signatury, uchované na spisech. Všechny tyto okolnosti, formální znaky, obsah spisů a původní signatury svědčí o tom, že tyto spisy jsou součástí fondu Velkostatek Opočno, do jehož části, tzv. Staré spisovny také přesně zapadají jeho signatury.³⁾ Dnes nevíme, jak se tento fascikl dostal do archivu provincie. Lze vyslovit domněnku, že snad byl zapůjčen vrchnostenskou kanceláří zpracovatelům historie řádu, snad přímo pro práci na tzv. Kapucínských análech. Jako dlouhodobá zápůjčka nebyl pak vrácen do mateřského archivu.

Tento fascikl obsahuje korespondenci vrchnostenského úřadu hlavně s krajským úřadem, dále řadu písemností, které vznikly při jednáních na kanceláři opočenské. Nejdůležitější z nich jsou výsledky poddaných. Poslední skupinu tvoří písemnosti, které vznikly opisem písemností, vzniklých v jiných kancelářích. Dnes již nelze určit, zda je pořídila vrchnos-

tenská kancelář, či snad dodatečně řádový historik pro rozšíření okruhu znalostí toho, co se událo za povstání.

V průběhu jarní fáze nevolnického povstání na Opočensku vynikly tři směry událostí, které získávaly v podmínkách panství specifickou podobu a souvislosti. Byla to v prvé řadě výzva, pocházející od německého obyvatelstva patrně z Teplicka, o které se mluví jako o „cedulce od hořejších Němců“, dále spojení s organizačním centrem celého povstání ve Rtyni (Rtyně v Podkrkonoší) a naposled vlastní akce - tažení šesti set opočenských poddaných na zámek do Opočna a postavení požadavků vrchnosti.

Existence „cedulky od hořejších Němců“ je dostatečně známa z odborné literatury.⁴⁾ Ve výpovědích vězňů se objevuje tato „cedulka“ několikrát. Kdybychom se pokusili vysledovat její zeměpisné rozšíření, stanovili bychom dvě trasy: Pohoří - Pulice - Mělčany - Semechnice - Trnov a z oblastí Meziříčí (České Meziříčí) - Šestajovice - Rohenice na Mokré - Bolehošť - Křivice. Nevíme odkud cedulka přišla do Pohoří, ale již při letném pohledu na mapu lze vyslovit domněnku, že to mohlo být také z oblastí oněch tří vesnic České Meziříčí - Rohenice - Šestajovice.

Je však nutné podotknout, že ne vždy mluví vyslyšení přesně o „cedulce“ - jde někdy o „vzkaz“ či „poselství“ - proto nelze s jistotou tvrdit, zda šlo o onu jedinou akci. Zejména však tam, kde obsah vzkazů se kryl s obsahem cedulky, tam se domníváme, že šlo o tyto „cedulky“, nebo o akce, které s „cedulkami“ souvisely. Tak pro úsek Pohoří - Pulice - Mělčany (24. III.) se mluví o „ceduli“, bez bližšího udání jejího obsahu, v úseku Mělčany - Semechnice - Trnov (22. III.) jde výslovně o ceduli se vzkazem „hořejších Němců“.

Pokud jde tedy o data, udávají výpovědi, že z Pulic do Mělčan byla dodána 24. III. V Semechnicích byla však již 22. III. Z daných pramenů nedovedeme vysvětlit tento rozpor a nevíme tedy, zda šlo o dvě různé akce, či zda šlo o nepřesné údaje vyslychaných. Výsledky se totiž uskutečňovaly až na počátku dubna. Dále víme, že vzkaz z Mokrého do Bolehoště, aby nerobotovali, doprovázený pohružkami pro případ, že by neuposlechli, byl dodán do Bolehoště 25. III. Současně v Bolehošti byl znám obsah oné cedulky. Otázkou, odkud a kdy byla šířena cedulka, by mohlo alespoň trochu osvětlit obšírné vyličení událostí, které podal krajskému úřadu regent opočenského panství Antonín Herzig z Herzfeldu, který píše, že 21. III. dostal od rychtářů v Rohenicích a Šestajovicích a od mlynáře ve Zvoli zprávu, že do Rohenic, Šestajovic a do Zvole došel „písemný rozkaz“ od českých i německých sedláků, shromážděných u Chvalkovic a Choustníkova Hradiště, totiž aby nerobotovali, byli vybaveni na třídenní cestu, na kterou se měli vydat po daném znamení zvonem a zrádce aby ztrestali vyrabováním a zapálením domu. Obsahově se tento „rozkaz“ ztotožňuje s cedulkami, známými z jiných pramenů. Zpráva je věrohod-

ná - shoduje se s mnoha dalšími údaji o houfu vzbouřenců, který 20. III. byl shromážděn v okolí Chvalkovic a vnikl do chvalkovického zámku. Jde o údobí, kdy tažení, které se začalo na Smiřicku a které směřovalo do Hradce Králové, hledalo posily na jiných panstvích a když pak jednání v Hradci Králové nepřineslo výsledky, začalo přerůstat v akci širší - počátek tažení na Prahu.⁵⁾ Objevuje se nám tedy jedno z míst, odkud byla cedulka rozšiřována i s přibližným určením času.

Další skutečností, která vystupuje ze studia materiálu, je otázka, jak dalece bylo opočenské hnutí řízeno či ovlivňováno činností selského guberny ve Rtyni v Podkrkonoší. Kolem 20. března vedlo selské guberny jednání se správou náchodského panství o úpravu robot a dosáhlo písemné dohody.⁶⁾ Podobně tomu bylo např. na panství trutnovském a na vesnicích patřících Hradci Králové. Na Opočensku již 19. III. věděli ve Sněžném, že v Náchodě došlo k nějakému jednání s vrchností, protože však nebyli patrně přesně informováni, poslal sněženský rychtář tento den Jana Novotného do Náchoda pro informace. Ten však úkol nesplnil. 21. III. agituje k podobné akci jiného poddaného ze Sněžného písař z Dobrušky Kašpar Příhoda. Cesta do Rтынě v Podkrkonoší se pak uskutečnila podle výpovědi Jana Novotného 27. III. Zúčastnili se jí Jan Novotný, Antonín Janků, Josef Čtvrtečka a Jan Marek ze Sněžného. Ve Rtyni v Podkrkonoší skutečně jednali, byli tam seznámeni s jistým „punktem“, kterým se mají řídit a přinesli s sebou výpis z robot náchodského panství, za který jim guberny účtovalo 40 kr. Dále vyslechli pohružku, že budou vyrabováni, budou-li robotovat.

Ve svazku spisů, založeném v řádovém archivu kapucínů, se nachází „Vyrounání roboty od Jana Nyvelta na panství náchodském“ pro vsi Kyje, Rubínovice, Dolní Rybníky, Zlič, Zbečnick, Jizbice, Stolín, Mstětín, Svatoňovice (Velké) a Brusnice. Nelze s určitostí stanovit, zda tento dokument je skutečně oním výpisem, který si dali poříditi Sněžensští. Tak jako řada jiných písemností, které byly později opsány z jiných archivů, mohl být i tento pořízen později opisem jen pro doplnění historického materiálu. I když však nejde o autentický dokument, je výpověďmi několika poddaných dokázáno, že Opočenští měli přímý styk s rtyňským gubernem, i když v tomto případě, známým z výsledků, šlo o akci, která nebyla vyvolána iniciativou guberny.

O. Janeček⁷⁾ mluví o okruhu vlivu rtyňského guberny a uvádí panství žacléřské, trutnovské, novoměstské, chvalkovické a polické. O panství opočenském se nezmiňuje. Údaje našeho materiálu rozšiřují tedy dosavadní vědomosti o územním rozsahu činnosti selského guberny.

Je nutno předpokládat, že Opočenští byli také zpraveni o tom, co se děje na sousedním panství novoměstském, kde již 13. III., v den holdovací slavnosti, při které měla být slibována poslušnost novému majiteli panství, žádali poddaní o robotní narovnání. Do Pohoří přišla v době povstání sku-

pina dvaceti poddaných z Bohuslavic na novoměstském panství - o datu a činnosti těchto osob nic nevíme.⁸⁾ Na spojení Novoměstských s Opočenskými - i když pak hlavní akce v Novém Městě n. M. probíhala později a bouřlivěji - upozorňuje i Černý,⁹⁾ i když neuvádí žádné bližší údaje. Tak jako podle těchto údajů vyslali opočenští vzkazy na Novoměstsko, tak se také snažili být ve spojení s panstvím častolovickým. Spojení obstarával šenkýř Jelen z Bolehoště, který pod záminkou nákupu ovsu rozšiřoval zprávu o tom, že opočenští odpirají robotu. Ve výsledku jednoho z poddaných častolovického panství, který je v našem materiálu uložen v opise, je uvedeno, že šenkýř Jelen přišel do Ježkovic. V Častolovicích byl však udržen klid, ačkoliv poddaní byli připraveni k povstání. Častolovickým panstvím totiž procházelo vojsko, které směřovalo do Opočna, jak sděluje častolovický správce 26. III. A. Herzigovi.

Hlavní osou revolučních událostí na Opočensku je tažení poddaných do Opočna. Událost je známa z literatury.¹⁰⁾ Náš materiál doplňuje a zpřesňuje tyto údaje. Opočenský regent uvádí v podrobné zprávě pro krajský úřad v Hradci Králové, že 22. III. přišlo do Opočna asi šest set osob - proti údaji o dvou stech padesáti osobách podle dosud známých pramenů. Regent byl očitým svědkem událostí a pokud neměl v úmyslu zveličovat skutečnost, mohl být jeho odhad přesnější. Jinak se neliší jeho líčení od faktů, známých dosud. Všimneme si však poněkud blíže okolností, za kterých poddaní vyslovili své požadavky. Správce opočenského panství podrobně popisuje obsah toho, co mu poddaní přednesli: že od srocených německých a českých sedláků dostali vzkaz, aby přestali robotovat, že však neodpirají robotu úplně, ale chtějí robotovat jen tolik, jak bylo dohodnuto na náhodské kanceláři, totiž pro osedlého sedláka jeden den v měsíci s dvěma koňmi, chalupník dva dny ruční roboty v roce. Herzigova zpráva potvrzuje existenci „cedulek“ na Opočensku již před 22. III., dále je zde ověřen úzký vztah Opočenských k jednání rtyňského guberná na náhodské kanceláři a to vlastně bezprostředně po něm. Známost o tomto jednání byla rozšířena po celém opočenském panství, nejen v okolí Sněžného a Dobrušky, jak vyplývalo z výsledků. „Vyrounání roboty od Jana Nyvelta“, o kterém jsme se již zmínili, obsahuje skutečně ony údaje, na které se odvolávali Opočenští, tj. na usedlost jeden den „jezděcí roboty na měsíc párem koňma“, šest dní pěší roboty ročně a zpracovat jeden sáh dříví. Z chalupy se má robotovat ročně po dvou dnech, podruzi po jednom dni.¹¹⁾

Chování houfu poddaných, který byl ozbrojen holemi a kyji, muselo být ovlivněno přítomností vojska, které již den před tím přitáhlo do Opočna. Přišlo od Smiřic, na požádání správy panství. Vojsko nemělo příkaz rozehnat v Opočně houf poddaných, pouze je nevpustilo do zámku, ani do města. Tam směli jen zástupci - šest - osm osob z každé vesnice. Jednali osobně s regentem panství Antonínem Herzigem. Ten je odkázal na nařízení, podle kterého mají poddaní vykonávat robotu až do vydání nových

urbářů. K ostatním požadavkům jim sdělil, že bochničky, které žádali k robotní práci, mají být vydávány, má však být o tom podána zpráva. Dále že repartice (tj. poměrná část berně) bude srážena měsíčně při placení kontribuce a že nebudou bití bez příčiny.

Po dvouhodinovém jednání opustili vybraní zástupci vsí klidně vrchnostenskou kancelář, připojili se k zástupu poddaných, který je očekával a který se nyní pokojně rozešel.

Tím však nebyly události uzavřeny. Příští den v noci přitáhlo šest kompanií Colloredského pluku a obsadilo vsi Přepychy, Čánku, České Meziříčí, Pohoří a Semechnici, zbytek byl usazen v Opočně. Tažením na opočenský zámek a postavení požadavků nebyl obnoven klid na panství. Vždyť i z neúplných zpráv o časovém výskytu „cedulky“ víme, že kolovala po vesnicích i po 22. III. Podobně probíhala dál i protirobotní agitace. Ještě 25. III. přišel do Bolehoště kovář Matuška z Mokrého se vzkazem, že poddaní od Meziříče (České Meziříčí), Rohenic a Šestajovic na ně naléhají, aby nechodili na robotu a vyhrožují, že jim bude zničeno všechno zařízení, neposlechnou-li. Z Bolehoště pak šířili dál tuto agitaci i na sousední novoměstské panství. Stejně tak neustalo jednání o cestě pro „patenty“ — šlo o úpravu robot — do Rтынě (Rтынě v Podkrkonoší), která se pak uskutečnila až 27. III., vlastně až poslední den před uvězněním gubernera.

Dalším aktem bylo zatčení čtyř poddaných z Bolehoště, kteří byli spolu s vězněným rtyňským gubernem 31. III. odvezeni do Hradce Králové, kde byli vězněni ještě 25. IV.

1. IV. byli sezváni všichni rychtáři z panství na opočenský zámek. Měli zde přísahat poslušnost své vrchnosti. Aby si nepřestali uvědomovat přítomnost vojska ve vesnicích ani na chvíli, byl pozván i plukovník hr. Pallavicini ještě se čtyřmi důstojníky. Aby divadlo bylo ještě působivější, byl přinesen s obvyklými počtami plukovní prapor, který byl pak vedle krucifixu a hořících svící jednou z rekvizit při vlastním skládání přísahy.

Pokud jde o vesnice, které se účastnily tažení na opočenský zámek, setkali jsme se se jmény, které uváděli poddaní u výslechů. Nejde patrně o úplný výčet. Události jara 1775 neprobíhaly jednotně. O tom svědčí seznam vesnic, který si pořídili na vrchnostenské kanceláři v Opočně. Zvláště vyznačili rebelantské vesnice, dále vesnice, které zůstaly v klidu a ty, které se protivily rebelantům. Rebelantských je nejvíc - dvacet devět. Mezi klidné je počítáno dvanáct vsí a tři byly k vrchnosti loajální. Mezi rebelantské patří: Rychnovek, Zvole, Doubravice, Jesenice, Šestajovice, Rostoky, Slavětín, Rohenice. U těchto vesnic je poznamenáno, že zde došlo k prvnímu pozdvižení. Dále jsou to: České Meziříčí, Králova Lhota, Skršice, Jílovice, Městec, Mokré, Čánka, Pohoří, Pulice, Mělčany, Semechnice, Jeníkovice, Polánky n. Dědinou, Bolehošť, Křivice, Houdkovice, Val, Slavoňov, Sněžný, Dobřany a Kounov. V klidu zůstaly: Klášter, Ledce, Stěnkov, Krňovice, Nepasice, Přepychy, Zádolí, Záhornice, Domašín, Bačetín, Sudín,

Kamenice. Ony tři, které s rebelanty nechtěly nic mít, byly Sedloňov, Plasnice a Kunštát. Z jiných údajů však jsme již zjistili, že např. k tažení na Opočno se chystali v Ledcích, dále, že vzkaz o tažení prošel i Klášte-rem; to ovšem nemusí znamenat, že obyvatelstvo Kláštera mělo v úmyslu revoltovat. Můžeme se tedy domnívat, alespoň pokud jde o Ledce, že ten, kdo sestavoval seznam, nebyl informován úplně. Kromě seznamu, který rozlišuje postoj vesnic, existuje ještě seznam osob, které se za povstání nejvíce provinily. U všech je označeno místo, odkud pocházejí a někde je poznamenána i stručná charakteristika provinění. Některá jména vesnic, která známe z prvního seznamu, objevují se i tady: Rychnovek, Šestajovice, Rohenice, Jílovice, Městec, Mokré, Pohoří, Pulice, Jeníkovice, Bolehošť, Val, Sněžný, Dobřany. I když nelze ztotožňovat fakt, že vesnice, ze které pocházeli největší rebelanti, se skutečnou účastí celé vsi na akcích jara 1775, přece jen je tu jistá spojitost. Utvořil se nám tedy ještě užší okruh vesnic, kde situace byla nejnapjatější.

Teď zbývá ještě všimnout si přípravy tažení na opočenský zámek. Nevíme, zda této akce se zúčastnili poddaní ze všech vesnic panství. Údaje vyslychaných nebyly jistě úplné. Podle nich se konaly přípravy k tažení v Rychnovku kde se rozhodli na shromáždění obce 21. III., že 22. III. potáhnou do Opočna žádat o ulehčení robot. Zprávy o podobných shromáždění jinde nemáme - nemůže to však znamenat, že nebyla. V Jeníkovcích se již 20. III. ujali přípravy tažení do Opočna tři poddaní. Vzkaz k tažení přišel do Jeníkovíc z Jílovic až v den tažení. Do Jílovic přišel ze Skršic. Tentýž vzkaz poslali Jílovičtí ještě do Kláštera, odkud se vzkaz dostal ještě dále do Městce a Očelic. Dále se chystali ve Stránce a v Ledcích. Získáváme tedy čáru Skršice - Jílovice - Jeníkovice - Klášter - Městec - Očelice. Dále sem lze přiřadit Ledce a Stránku. Jde o místa v jižní části panství. Přípravy konali v Rychnovsku, v nejzápadnější části panství. Ve výsleších se objevuje však ještě jiná zpráva: tři poddaní z Pulic přišli 26. III. do Sněžného, kde puličtí chtěli přimět poddané k cestě do Opočna pro patent. Protože jde o zprávu osamocenou, která se jinde neobjevuje, lze pouze opatrně vyslovit domněnku, že šlo o nový pokus o vyjednávání na Opočně. Je však také třeba počítat s tím, že šlo o omyl v datování, ať už vyslychaných či zapisujících a že šlo o tažení do Opočna, skutečně 22. III.

Použitý materiál umožňuje tedy nejen popis průběhu událostí na Opočensku, ale poskytuje i možnost zařadit tyto události do celkových souvislostí toho, co se dělo v severovýchodních Čechách v tzv. jarní fázi nevolnického povstání r. 1775. Opočenské panství leželo již poněkud stranou hlavního proudu povstaleckého dění, směřujícího z Broumova a Teplicka do Rtně v Podkrkonoší a dále k Hradci Králové a k Praze. Ne však zase tolik stranou, aby nemohlo mít spojení s „hořejšími Němci“ a rtyňským gubernem. Přímé styky s gubernem dokazují nejen dokumenty, ale sám

průběh událostí na Opočně: klidné vyjednávání s vrchností o úpravu povinností, zcela tak, jak si to představovalo a jak to provádělo gubernu na Náchodsku. Na Opočensku nedošlo k násilným akcím. Také k hlavním událostem došlo až v době, kdy bouřlivé akce jinde již téměř končily.

Dále umožňuje tento materiál provést jistou diferenciaci v aktivitě různých oblastí panství. Neaktivnější vesnice ležely nejbližě hlavnímu proudu na Náchodsku, zatímco ty, které se neúčastnily, jsou položeny stranou - zaujímají oblast na severovýchod od Opočna. Ony tři, které se distancovaly od akcí, leží pak už na periferii panství. Lze se tedy domnívat, že základem k této diferenciaci byla otázka komunikací, možnosti sdělování vzkazů a pokynů z centra událostí.

POZNÁMKY

- 1) Kronika kapucinského kláštera v Opočně a městská kronika opočenská, které uvádí J. Petráň: K organizaci tažení nevolnických houfů v březnu roku 1775. Acta Universitatis Carolinae. Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách II., Praha 1962, str. 177, (pozn. 60), str. 192.
- 2) Státní ústřední archiv v Praze, ŘA - Kap., i. č. 348, krab. 360.
- 3) Fach 88, Fasc. 2, Serial 34.
- 4) Naposled J. Petráň: cit. práce, str. 179. Též O. Janeček: Selské gubernu z Náchodska v nevolnickém povstání roku 1775. Acta universitatis Carolinae, Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách II., Praha 1962, str. 129.
- 5) J. Petráň: cit. práce, str. 183-186.
- 6) J. Petráň: cit. práce, str. 178. O. Janeček: cit. práce, str. 130.
- 7) O. Janeček: cit. práce, str. 135 a d.
- 8) V. Černý: Povstání poddaných r. 1775 na novoměstském panství. Časopis spolku přátel starožitností 1951, str. 69.
- 9) V. Černý: cit. práce, str. 70, 72.
- 10) J. Petráň: cit. práce, str. 192, dále pozn. 60.
- 11) O. Janeček: cit. práce, str. 131.